

TUSOR PÉTER

A gömöri prókátor és az ungi fiskális

Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában?

Gyöngyösi István a magyar történetkutatás különleges alakja. Ritkán adódik olyan módszertani kihívás, hogy egy nevesebb történeti szereplő beazonosítása nehézségekbe ütközzön. A költő esete ilyen. Vele egy időben ugyanis több Gyöngyösi István is élt a korabeli Felső-Magyarországon. Művei címlapjain megkülönböztetésül tünteti fel mindig aktuális tisztségét is (Wesselényi Ferenc és Széchy Mária komornyikja, gömöri alispán).

Korabeli és még inkább 18. századi népszerűsége ellenére származása, családi viszonyai sokáig homályban maradtak. Első jelentősebb életrajzírója, Dugonics András magától értetődő módon Gömör vármegye protokollumaiból igyekezett adatokat nyerni működéséhez. Már e protokollumokban is két Gyöngyösi István szerepelt, akiket Dugonics megfelelő támpont híján érthetően összekevert. Gyöngyösi munkássága és személye a 19. század második felében mindinkább a tudományos érdeklődés középontjába került. Költészetét Arany János értékelte újra, biográfiáját a 19. század második felének pozitivisták kutatásai, Toldy Ferenc, Thaly Kálmán, Acsády Ignác és mások számos új adattal gazdagították. Az adatok azonban több esetben is ellenmondásba kerültek egymással.¹

A sokasodó problémákat először Nagy Iván igyekezett átfogó igénnyel megoldani.² A magát Gyöngyösi-leszármazottnak tartó Gyöngyösi László közleményei ugyan számos értékes új forrást is napvilágra hoztak, olykor a dilettantizmus határait súro-

* A szerző a PPKE BTK Újkori történeti tanszékének egyetemi docense, az MTA–PPKE Lendület Egyháztörténeti Kutatócsoport vezetője. – Ez az írás nem jöhetett volna létre a Jankovics Józseffel folytatott közös munka nélkül. Az általa és Nyerges Judit által összeállított Gyöngyösi-levelezés és okmánytár kézírata, melyet a latin levelekkel és iratokkal kapcsolatos társszerkesztői teendőim végett kaptam meg 2016 májusában, elengedhetetlen kelléke volt felismerésem megfogalmazásának. Az eddig ugyanis csupán külön-külön közleményekben létező forrásanyag egységes szemrevételezése nagyban segített a belső ellentmondások feltérképezésében. Az apparátusnak köszönhetően külön könyvészeti gyűjtést sem kellett nagyon végezni. A 2016. nov. 29-ei ReBaKucs előadásomban szóltam róla, de itt is megörökítem: a 2016 júniusában megfogant felismerés végső formába öntésében sokat segített a Jankovics Józseffel erről folytatott hosszas és élénk szakmai diskurzus.

1 Dugonics, Arany, Toldy, Thaly, Acsády stb. vonatkozó munkáinak könyvészetét lásd Gyöngyösi István (1629–1704): *Bibliográfia*, szerk. NYERGES Judit, Bp., 2006, <http://mek.niif.hu/03800/03890/03890.htm> (letöltés: 2017. 04. 11).

2 NAGY Iván, *Gyöngyösi István életrajzi adatainak s származásának megállapítása*, ItK, 7(1897), 424–448. Dokumentumközlései: Uő, *Oklevelek Gyöngyösi István életéhez*, ItK, 8(1898), 81–88, 202–214, 362–368, 481–488.

ló közlései mégis komoly korrekciókra szorultak.³ Ezeket több lépésben Badics Ferenc végezte el. Összegző tanulmánya 1928-ban jelent meg *Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában* címmel.⁴ Badics számos vonatkozásban pontosította Nagy Iván eredményeit is, melyeket alapvető jelentőségűnek tartott és többségükben elfogadott.

Badics nem elégedett meg a filológiai aprómunkával. A Gyöngyösi-biográfiára irányuló meglátásait monográfiájába is bedolgozta. Halála után megjelent könyvében az új, általa bővített, megrostált adatok alapján szemléletesen mutatta be a költő életútját, családi, rokoni és vagyoni viszonyait.⁵ A kortárs kritika a legmagasabb elismerés hangján méltatta főművét:

Az életrajz teljes: mindent magába ölel, amit a Gyöngyösi-kutatás napjainkig kiderített a költő életéről. A régi hibás adatok sorra kihullottak, az új adatok vitathatatlan hitelességűek. Oknyomozó módszerrel készült az életrajz, nem sivár adat egybeállítás: a szerző mindenütt rámutat az eddig rejtélyes kapcsolatokra, megvilágítja a régebben ismeretlen összefüggéseket. De nemcsak pragmatikus, hanem egyúttal genetikus is a szerző földolgozó módja. A maguk természetes fejlődésében bontja ki az olvasók előtt Gyöngyösi István életének részleteit s mindezt nem elvont szürkeséggel teszi, hanem a jó elbeszélő kellemes hangján.⁶

A szaktanulmányokban, lexikonokban, kézikönyvekben, az egyetemi oktatásban közel egy évszázada Nagy Iván, Gyöngyösi László és a korábbi kutatásokat saját szándékai szerint kritikai igénnyel analizáló, majd szintetizáló Badics Ferenc kiterjedt vizsgálatainak eredményei kanonizálódtak a „magyar Ovidius” élet- és pályarajzi adataiként.⁷ Eszerint Gyöngyösi az Ung megyei Radváncon, vagy még inkább magán Ungváron született protestánsként 1629-ben, és Wesselényi udvarában katolizálhatott. Személyét meg kell különböztetni az azonos nevű Gyöngyösi István hevesi alispántól (†1683/83), akivel a költő életútja a füleki évek alatt – úgy tűnik – valóban összetalálkozott, sőt Gömör vármegye protokollumaiban is mindketten előfordulnak. Utóbbi vezetett Dugonics tévedéséhez, miszerint a költő felesége Bekényi Zsófia lett volna. Badics bizonyította be, hogy esetében a hevesi alispán hitveséről van szó.⁸ Nagy és Badics kutatásai alapján a költőnek két házassága volt. Elsőként Baranyai Ilonát vette feleségül. Ő Nagy Iván szerint 1667/68 körül halhatott meg, mert Gyöngyösi leveleiből úgy tűnt számára, hogy

3 Leginkább: Gyöngyösi László, *Adatok a Gyöngyösi-család történetéhez*, ItK, 15(1905), 59–65, 206–230; Uő, *Adatok Gyöngyösi István életéhez*, ItK, 18(1908), 194–204, 338–346; Uő, *Adatok Gyöngyösi István életéhez*, ItK, 21(1911), 90–109, 212–231, 341–357, 470–485.

4 Irodalomtörténeti Füzetek, 27, Bp. Badics előpublikációit lásd itt és Nagy Ivánnál, valamint NYERGES, i. m., helyenként.

5 *Gyöngyösi István élete és költészete*, Bp., Gyöngyösi István Társaság, 1939.

6 PINTÉR Jenő, It, 1940, 73.

7 Többek között V. Windisch Éva, Kovács Sándor Iván, Agárdi Péter, Kibédi Varga Áron és Porogi András, R. Várkonyi Ágnes és mások publikációiban; a „spenótban”, a *Magyar Életrajzi Lexikonban*, a *Magyar Katolikus Lexikonban*, a *Magyar művelődéstörténeti lexikonban* stb. Vö. NYERGES, i. m.

8 BADICS, *Megoldott problémák...*, i. m., 22.

a költő 1668–1670 között – jegyezzük meg: igencsak víg – özvegységben élt.⁹ Gyöngyösi második felesége 1674-től a tornai nemes családból származó Görgey Judit lett, aki 17 évesen ment hozzá, és fiatalon, 1691-ben halt meg. A két házasságból Gyöngyösinek összesen tizenkét (!) gyermeke született. Első házasságából négy (István, Mária, Borbála, Éva), a másodikból Rozália, Gábor, Julianna, Magdolna, Ignác, Zsigmond (1686) és György (1688).¹⁰ A házasságok közül az első számított jó partinak. Baranyai Ilona révén került kapcsolatba a költő Gömör vármegyével és majdani otthonával, Csetnekkel, ahol hitvesének bizonyos birtokrészei feküdtek.¹¹ Nagy és Badics ábrázolásából, a közzétett forrásokból az derül ki, hogy Gyöngyösi viszonylag jómódúnak számított, egyszerre voltak birtokai Ung és Gömör, sőt Borsod, Torna és Zemplén vármegyében.

A költő Gyöngyösi István levelezésének és iratainak kiadásán Jankovics Józseffel dolgozva a Szepesi Kamarával folytatott – általam feltárt, a korábbi kutatás által nem ismert – levelezése, latin nyelvű szövegeinek átírása, regesztázása¹² közben két olyan iratra figyeltem fel, melyek komoly kétkedést ébresztettek bennem Nagy és Badics eredményeivel kapcsolatban.

A költő – saját kezű aláírása alapján valóban ő – 1694 februárjában hosszas emlékiratot intézett a Szepesi Kamarához, melyet személyesen nyújtott át Kassán. Azt kérte a tanácsosoktól, hogy néhai Máriássy István felségsértési pere nyomán a királyi kincstárhoz került, majd a nádor által neki adományozott javak birtokában erősítsék meg. Előadta, hogy Gömör vármegye csupán színleg áll mellette, szívében nem, tekintve, hogy az egész vármegyében ő az egyetlen katolikus. Ha Kamara nem segíti a birtokok megszerzésében, csökken megbecsültsége és így az uralkodónak kevésbé hasznosan tudna szolgálni. Tudomása van arról, hogy örökös jogon Máriássy Miklós instál náluk a birokok érdekében. Ha a Kamara nem követ el mindent a katolikus hit terjesztésére, szembehelyezkedik az uralkodó és Kollonich bíboros szándékaival. Márpedig ha a protestáns földesúr helyébe katolikus kerül, az egyik legjobb mód a vallás terjesztésére. A Máriássyak távol állnak a katolikus hittől, és a birtokok jobbágyai is mind protestánsok. Máriássy Miklós nem is közvetlen örökös, és nem is saját magáért küzd, hanem Jelenik Andrásért, akinek e birtokokat eladta, és akivel különféle üzelmeket folytat. Utóbbi jól ismerhetik – folytatta –, Thökölynek kubikuláriusa, hadi fizetőmestere, majd kamarai tanácsosa volt, nevéhez fűződik a templomi arany- és ezüstneműk elkótyavetyélése. Rozsnyó vidékén a lutheránusok legfőbb védelmezője, a rozsnyói polgároknak vallásgyakorlási lehetőséget szerzett társaival a közeli Berzétén, ahol egyébként kálvinista prédikátor működik. Megegyezést kötöttek a gömöri prédikátorral, hogy bizonyos napokon istentiszteleteket tart nekik, melyekre gyakorta és tömegesen özönlenek a rozsnyóiak. Nem csoda, hogy alig katolizál közülük valaki, és

9 NAGY, *Gyöngyösi...*, i. m., 433; BADICS, *Gyöngyösi István élete...*, i. m., 50.

10 Nagy, *Gyöngyösi...*, i. m., 444–445.

11 *Uo.*, 430–431.

12 Az előmunkálatokra: TUSOR Péter, *Rimay és Gyöngyösi levelestárczájából = Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, NYERGES Judit, Bp., Balassi, 2009 (Humanizmus és Gratuláció), 458–467.

a városban a jezsuita atyák hiába fáradoznak. Elképzelni sem tudja, hogy a Kamara a máshitű Máriássy Miklósnak és Jelenik Andrásnak adja a birtokokat, mintsem öneki, aki lehetősége szerint, csekély ereje ellenére mindent elkövetett a katolikus hit gyarapodására – írta Gyöngyösi a kamarai tanácsosoknak.¹³

A terjedelmes, latin nyelvű iratból átsüt Gyöngyösi aggodalma egzisztenciája iránt. A pár éve nádori adományba kapott, jelentősnek igazán nem mondható birtokrészecs-kék miatt folyó hosszas és bonyolult pereskedés egészen 1698-ig számos költséget és még több fejfájást okozott neki. Erről számos levelét találjuk még a Szepesi Kamara levéltárában.¹⁴ Politikai állásáról, katolicizmusáról azonban minden más dokumen-tumnál karakteresebb képet rajzolnak e mondatai. A forrásból egy nem túl vagyonos, erős katolikus öntudatú magyar nemes képe rajzolódik ki. Konfesszionális attitűdje inkább tűnik neveltetéséből fakadónak, mintsem neofita túlbuzgóságnak. Híres, Ba-logvárában 1669-ben kelt levelében tréfálkozását: „Sancte Gyöngyösi, ora pro nobis” konvertitaként aligha merete volna így leírni. Könnyed soraiban sok-sok, gyermekkorban végigtérdepelt litánia hangulata sejlik fel.¹⁵

Az 1694. februári emlékirat még nem ér véget, számunkra most leginkább érdekes részében arról ír még, hogy öt fia is növekszik, az első Nagyszombatban filozófiát, a másik [Kassán] *syntaxis*t tanul, a többi három még ártatlan korúként házában nevel-kedik, magántanító oktatja őket. És hogy ők is mindnyájan a katolikus hit előmozdítói lesznek, ha felnőnek.¹⁶

Családjának bemutatása nem vág össze a szakirodalom közlésével. Nagy Iván szerint ugyanis első házasságából már 1652–1667 között megszületett legidősebb, István nevű fia, akinek ekkor már 30–40 évesnek kellett volna lennie, és akiről tudjuk, hogy még 1707-ben is élt.¹⁷ A költő Gyöngyösi azonban csupán 5 fiúról ír, akik még mind tanulnak.

A hiteles és személyes közlés joggal kelti fel gyanúnkat, hogy a Nagy–Badics-féle Gyöngyösi-biográfíával valami probléma lehet. A Szepesi Kamarában talált, a koráb-

13 Az s. k. (valóban a költő Gyöngyösi által) aláírt irat lelőhelye: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL-OL), Magyar Kincstári Levéltárak (MKL), Szepesi Kamarai Levéltár (A Szepesi Kamara Regisztratúrája), Repraesentationes, informationes et instantiae (E 254), fasc. Febr. 1694, n. 58. – A levéltár történetére és felépítésére lásd Szűcs Jenő, *A szepesi kamarai levéltár 1567–1813*, Bp., Akadémiai, 1990 (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai: I, Levéltári leltárak. Kincstári levéltárak, 7), különösen: 212–216, 174–189, 216–221.

14 MNL-OL MKL Szep. Kam. Lt., Repr., inform. et inst. (E 254), fasc. Febr. 1694, n. 57. 59. 60.; fasc. Apr. 1695, n. 146.; Maii 1695, n. 165.; fasc. Mart. 1697, n. 171.; fasc. Apr. 1697, n. 103. Kiadásukat lásd majd JANKOVICS József, NYERGES Judit, TUSOR Péter, *Gyöngyösi István levelei és iratai*, Bp., Balassi, 2017 (megjelenés előtt). – Maga a nádori adomány és a pereskedés ténye már korábban is ismert volt: NAGY, *Oklevelek...*, i. m., 210–213; GYÖNGYÖSI, *Adatok...* (1911), i. m., 349–355.

15 A Thaly által már közölt levél – *Még egy levél Gyöngyösi Istvántól*, Száz, 5(1871), 281–284 – autográf eredetije: MNL-OL Magyar Kamara Archivuma, Missiles (E 204), betűrend. Hasonlója e közleményben. Lásd alább a 39. jegyzetet is.

16 „Et succrescunt mihi filii etiam quinque, quorum primus Tyrnaviae philosophiae, alter hic syntaxi, reliqui tres adhuc in statu innocentiae existentes domi meae sub privato praeceptore studiis navant operam. Qui quoque, ubi ad debitam pervenerint aetatem, in promotione eiusdem fidei catholicae efficaces operarii poterunt esse.”

17 NAGY, *Gyöngyösi...*, i. m., 432, 445.

bi kutatás által nem ismert Gyöngyösi-iratok sorában még egy olyannal találkozunk, amely viszont már egyenesen archimédészi pontul szolgál arra, hogy a gyanút új tudományos eredménnyé formáljuk.

Előzményeül meg kell említeni, hogy a költő 1693. október 3-án egy értetlenkedő levelet írt Kassára. Eszerint a Kamara szeptember 21-ei levelében arról értesítette, hogy a hivatali archívumban bizonyos kötelezettségét tartják számon. Ő semmi ilyenre nem emlékszik – közölte. Ám ha az irat másolatát átküldik, és ebből (várakozására rácafolva) kiviláglik, hogy tartozása van, eleget tesz lerovásának – tudatta a tanácsosokkal.¹⁸

A Kamara válasza nem késett sokáig. Az október 11-én kelt hivatalos levéllel fontos-sága okán érdemes szó szerinti fordításban is megismerkednünk:

Megkaptuk levelét azoknak a bizonyos kötelezettségvállalásoknak az ügyében, melyekről Uraságtok másolatokat óhajt tőlünk. Ám korábban a Kamara levelét nem Nemzetes Uraságotoknak, hanem egy bizonyos másik, Ung vármegyében lakozó Gyöngyösi Istvánnak kellett volna küldeni. Mivel mindez az írnok tévedése miatt történt, nem Uraságtok, hanem a másik, az ungvári (*alter Unghvariensis*) lesz köteles azok teljesítésére.¹⁹

Vagyis a korszakban a költő Gyöngyösi István mellett, aki murányi, balogvári, krasznahorkai és csetneki évei, táblabírósága, kétszeri alispánsága, esküdti és főjegyzői megbízatása folytán mindenestül Gömör vármegyéhez kötődött, nemcsak egy hevesi alispán Gyöngyösi István létezésével kell számolnunk, valamint egy nógrádiéval,²⁰ hanem egy *negyedik*, Ung vármegyeiével is. Méghozzá olyannal, aki korában, állásában, tevékenységi körében olyannyira „egyívású” volt a költővel, hogy személyüket a névazonosság okán már a kortárs hivatali adminisztráció is összetévesztette!

Nagy merészen rögtön meg is fogalmazhatjuk rövid, ám annál jelentősebb tézisünket. Mindazoknak az adatoknak, dokumentumoknak, amelyek Nagy Ivánnal kezdődően Gyöngyösi Lászlón keresztül Badics Ferencig bezárólag az ungi (ungvári/radvanci) Gyöngyösi Istvánra vonatkoznak, az égvilágon semmi közül a költőhöz, a gömöri Gyöngyösi Istvánhoz! Hiteles, hivatalos kortárs forrás, egy mentegetőző kamarai levél mondja: az ungi Gyöngyösi István nem azonos Gömör vármegye alispánjával! A költő tehát nem Radváncon vagy Ungváron született, nem feküdtek arrafelé, például a közeli Baranya faluban birtokai, sosem vette feleségül Baranyai Ilonát. A közreadott apai végrendelet²¹ nem őt nevezi Istóknak, nem volt neki János nevű bátyja, sem pedig István nevű fia stb.

18 MNL-OL MKL Szep. Kam. Lt., Repr., inform. et inst. (E 254), fasc. Oct. 1693, n. 115.

19 „Generoso Domino Stephano Gyöngyösy 11 Octobris 1693 In facto certarum obligatoriarum rescriptas Dominationis Vestrae litteras, quas secum copialiter communicari cuperet, percepiimus. Verum quia antecederet litterae Camerales non Dominationi Vestrae Generosae, sed alteri cuidam Stephano Gyöngyössy in Comitatu Unghvariensi residenti intitulari debuissent. Ideo quod per errorem scriptoris id factum sit, non amplius Dominatio Vestra, sed alter Unghvariensis earundem satisfactionis obnoxius erit.” Fogalmazványa: Uo., Minutae (Expeditiones Camerales), fasc. Oct., fol. 60 (81. cs.).

20 BADICS, *Gyöngyösi István élete...*, i. m., 10–11.

21 1656. okt. 31.; GyöNGYÖSY, *Adatok...* (1905), i. m., 206–207. Az sem biztos tehát, hogy apja János lett volna, az pedig teljesen kizárt, hogy azonos lenne az eperjesi ügyvéddel.

Az a Nagy Iván, aki látszólag rendkívüli alapossággal igyekezett rendbe tenni a költő pályarajzát, élete alkonyán tudtán és akaratán kívül, kiterjedt kutatásainak köszönhetően a költő személyére egy újabb történeti alakot húzott rá 1897–1898-as közleményeiben.²² Akinek személyazonossága aztán Gyöngyösy László és – a hevesit ugyan gondosan lehántó – Badics révén évszázadra egygé vált a *Murányi Vénus* szerzőjével.²³

A *Rózsakoszorú* megéneklőjének e sajátos historiográfiai skizofréniától, egy személybe kényszerített kettős énjétől megszabadított *curriculum*ából a családi vonatkozásait így összegezhethetjük. 1629-ben született,²⁴ 1663-tól Wesselényi Ferenc nádor és Széchy Mária komornikja, 1671–1673 körül lesz Andrassy Miklós familiárisa. 1674 körül veszi el a mindössze 17 éves, Andrassy udvarhölgyet, Görgey Juditot, aki igen fiatalon, 1691-ben hunyt el.²⁵ Ez volt a költő első és egyetlen házassága, melyből öt fiú származott: az 1694-ben már nagyszombati egyetemista Gábor, az ekkor Kassán szintaxista Imre, és a Krasznahorkán magántanuló Ignác, Zsigmond és György, továbbá három lány: Rozália, Julianna, Magdolna. Közülük Ignác – ha tényleg így hívták, csak Nagy Iván családfájában találkozunk vele – nem érte meg a felnőttkort. Az 1705. évi hagyatéki osztozkodásnál már nem találkozunk nevével. Nagy és Badics megbízhatóan dokumentálják, hogy Gyöngyösi István 1674-től Csetneken, 1684 után Krasznahorkán él családjával, 1697-ben tér vissza Csetnekre. Itt halt meg 1704-ben.

Nem tartom feladatommak, hogy felismerésemet minden apró részletében igyekezzem a már publikált források oldaláról körüljárni, igazolni. Ez majd az új Gyöngyösi-monográfia feladata lesz, amely így a családi viszonyokról, rokonságról sokkal adatszegényebb, ám hitelesebb, az újonnan feltárt kamarai forrásoknak köszönhetően pedig jóval személyesebb képet tud majd róla rajzolni. Ugyanígy az irodalomtörténeti kutatásnak kell majd harmonizálnia az újrászabott személyi identitást a költői életművel s annak időben, térben, műfajokban egyaránt sokrétű recepciójával. Nem mulaszt-hatom el azonban, hogy néhány fontos igazoló-bizonyító mozzanatra, körülményre ne hívjam fel a figyelmet. Az ungi Gyöngyösi István leválasztásával ugyanis a biográfia több szembetűnő ellentmondása, következetlensége is kiküszöbölődik.

Bár nem ártana, ha Gyöngyösi Thaly által kiadott három füleki levelének eredetijét is kézbe lehetne majd egyszer venni, az 1658. március 24-ei, id. Koháry Istvánnak írott, korai levél szerzőségében talán még sincs okunk kételkedni.²⁶ Itt a jóvedelmét keveslő

22 Történeti munkásságának értékelése és méltatása: R. VÁRKONYI Ágnes, *Nagy Iván, a történész*, Múzeumi Mozaik, 1986, 6–22. Vö. még Uő, *A pozitívista történet szemlélet a magyar történetírásban*, Bp., Akadémiai, 1973 (Tudománytörténeti Tanulmányok, 6), I–II.

23 Gyöngyösy László iratközléseit korábbi állításai bizonyítására tette közzé: *Gyöngyösi István élete és munkái*, ItK, 14(1904), 385–436. Ebben az írásában viszi még inkább tévútra a kutatást: mos és kever össze mindent bőbeszédűen (lásd különösen 385–393, a költő születési helyéről, családjáról és származásáról, protestantizmusáról). Érdekes, hogy Badics, aki ízekre szedi akár a radvánci születés, akár a hevesi pályaadatok okán Gyöngyösy Lászlót, további közléseit, értelmezéseit kritika nélkül átveszi.

24 Ez biztos adat, BADICS a rosznyói halotti anyakönyvből idézi: *Megoldott problémák...*, i. m., 9., 3. j.

25 NAGY, Gyöngyösi..., i. m., 432.

26 THALY Kálmán, *Három újabb levél Gyöngyösi Istvántól*, Száz, 8(1873), 506–510, 506–507. Ha viszont ezt a költő seregbiroságát (ellenérv, csupán 29 éves ekkor!) említő levelet hitelesnek fogadjuk el, a másikat, Koháry Istvánnak, Fülek, 1663. máj. 7-én írtat – vö. THALY Kálmán, *Három ismeretlen levél Gyöngyösi Istvántól*,

Gyöngyösi meg sem említi családját, csak arról ír, hogy egy cselédjét sem tudja tartani. Ha Ungban vannak birtokai, miért írja azt, hogy a seregbíróság az egyetlen jövedelme?

Maga a komornyiki tisztség, a „murányi szolgaság” nem kifejezetten családos embereknek kitalált foglalkozás. Ha a költő ezekben az években házasságba lépett volna (legkorábban 1652-től), családjának: Baranyai Ilonának, István fiának, Borbála, Mária és Éva lányainak szintén vele kellett volna élnie Füleken, a nádori udvarban, majd legalább kis ideig Balogváran. Vagy marad a távházasság és így az ungi birtokok távigazgatása. A Fülek–Ungvár távolság 250 km. A költő korai leveleiben sehol semmi nyoma családjának, 1668–69-ben kifejezett magányról írt. Nagy Iván ezt a megözvegyüléssel magyarázza, Badics pedig egy 1669. júniusi ungvári nyugtából (*Recognitionalis*) mégis kikövetkezteti, hogy a mi Gyöngyösink gyerekei látogatására utazhatott Ungba Balogvárból.²⁷ Két, alap nélküli feltételezés. A Széchy Máriához intézett, már említett 1669. május 4-ei levél csipkelődő, tréfás hangja sem egy nő, családos emberé, sem pedig egy megözvegyült férfié, hanem bizony egy éppen 40 éves agglegényé.

Az imént előkerült már, hogy a költő lakhelyéről megbízható adataink vannak. Csetnektől Radvánc mintegy 180 kilométerre fekszik. Hogy igazgatta volna innen ungi, ráadásul jelentősebb birtokait? Az Ung megyei javak nem voltak árendában, későbbi vallomások tanúsítják, hogy az „öreg” Gyöngyösi István személyesen felügyelte őket.²⁸ Ő azonban az ungvári Gyöngyösi volt, aki a költőre aggatott iratok tanúsága szerint Ung vármegyében élt és futott be alacsony ívű pályát. A *Porából megeledett Phoenix* szerzőjének leveleiben soha, sehol nem tűnik fel Radvánc, de még Ung sem, semmilyen formában. Ha időrendbe rendezzük leveleit és a rá vonatkozó dokumentumokat, majd ezeket alaposan végigolvassuk, vegytisztán elkülönülnek a gömöri alispán levelei és iratai, valamint ungi névrokonáé. Közöttük semmilyen átfedés, érintkezés, utalás nincsen. Erre a legjobb példaként az örökösök osztzkodásai kínálóznak. A Csetneken 1705. április 29-én, illetve 1707. szeptember 1-jén kelt vagyonosztálynál kizárólag Imre, Gábor, Zsigmond, György, Rozália, Magdolna és Julianna szerepelnek. Az első alkalommal külön megemlítik, hogy György távol van. Más hiányzó testvéréről nem esik szó, Ung szóba sem kerül.²⁹ Nagy Iván szerint azért hiányoznak ők, mert „valószínűleg

Száz, 5(1870), 123–127, 124–125 – aligha: hiszen világosan kiderül belőle, hogy ez a Gyöngyösi éppen nem a seregbíró (hanem a hevesi, aki ekkor szintén Füleken él). Vö. BADICS, *Megoldott problémák...*, i. m., 5, 1. j. is. – Az Andrássy Miklósnak szóló, Fülek, 1668. jún. 8-án kelt és jász ügyeket említő levél – vö. THALY Kálmán, *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*, Pest, Ráth, 1872, I, 300–301 – nemcsak témája miatt lehet a majdani hevesi alispáné, hanem mivel a mi Gyöngyösink ekkor már rég nincsen Füleken, hanem a nádori udvartartás tagja, ami folyamatos jelenlétet igényel. Vö. BADICS, *Megoldott problémák...*, i. m., 13. E szempont miatt vethetjük el azt is, hogy 1665-ben a költő Gyöngyösi lenne a füleki várórség egyik, az italmérés ügyében Wesselényihez küldött követe; NAGY, *Oklevelek...*, i. m., 85–87. Vö. Uő, *Gyöngyösi...*, i. m., 435. is. – A később kelt, jász ügyeket említő levelek is a hevesi Gyöngyösié lehetnek talán.

27 NAGY, *Gyöngyösi...*, i. m., 436; BADICS, *Megoldott problémák...*, i. m., 15; BADICS, *Gyöngyösi István élete...*, i. m., 46–49.

28 1706. jún. 27. Közölve: GYÖNGYÖSI, *Adatok...* (1911), i. m., 213–216.

29 Csetnek, 1705. ápr. 29., intézkedés Gyöngyösi István hagyatékáról. Közölve: NAGY, *Oklevelek...*, i. m., 481–482.; Csetnek, 1707. szept. 1.; Gyöngyösi István gyermekeinek osztálylevele az ingóságokról. Közölve: NAGY, *Oklevelek...*, i. m., 482–484.

első feleségéből származván még életében ki lettek elégítve”.³⁰ Ez már csak azért is téves okoskodás, mert az ungi birtokok osztálya is éppen ekkor történt, de csak és kizárólag István, Borbála, Éva és Mária között. Tehát számukra is volt öröklési helyzet, és bizony ők sem említik a gömöri Gyöngyösieket.³¹

További bizonyítékokat most nem keresek, hanem ezen ponton inkább azt a kérdést teszem fel máris, mi magyarázza a nagy elődöknek, mindenekelőtt Nagy Ivánnak e csinos leiterjakabját? Több ok (mentség?) is adódik. Legelőször, hogy mind az ungi, mind pedig a gömöri költő körülbelül egy időben halhattak meg. Ez magyarázza a párhuzamos öröklési helyzetet mindkét családban. Az időbeli egyezés azonban nem vonz feltétlen maga után ok-okozati és egyéb összefüggéseket.

A másik ok az ungi Gyöngyösi István feleségének, Baranyai Ilonának némi csetnely csetneki illetősége. Mivel az ezt említő forrásban Gyöngyösi István nevű férje is megjelenik, a kör bezárult. Gyöngyösi István és Csetnek – ez csakis a költő lehet! Sőt az iromány az Andrássy-levéltárban maradt fenn. Kétség kizárva: itt csakis a költőről lehet szó... Mármint Nagy szerint. Szerintem pedig ahhoz nem férhet kétség, hogy a tudomány ezen a ponton jókora bukfencet vetett.

Ha ugyanis megnézzük ezt az iratot, ami egy *Divisio Bonorum* és 1663. január 14-én kelt Csetneken, abból az derül ki, hogy férje és Homoki András ungi vármegyei esküdt előtt a jászói Horváth Andrásné, Baranyai Borbála és a radvanci Gyöngyösi Istvánné Baranyai Ilona megosztozott tételesen felsorolt csetneki, lehotai, dobsinai stb. javaikon. Megegyeztek továbbá abban, hogy bizonyos Sverko Györgynek „mind szolgálattya, mind árendája közre megyén, az kastélybéli szép egy palota, két bor, egy pinczéhez való malombéli rész és az hámrókból való proventus equaliter két részre oszollyon. Item *Tornával*, *Somkúti* és *Csákányi* puszta praediumok fennmaradnak, közönséges haszon kedvéért.” Mindezeket a „jóságokat” elzálogosították a csetneki Pernyik Jakabnak és feleségének úgy, hogy „három esztendőig kiváltása nem szabad; azután ha bírni fogják, minthogy magtalanok, ha hús esztendeig birni engedgyük, s nem léssen semmi maradéka, visszaszálljon egy pénz nélkül kinek-kinek az jóságok minden kár nélkül.” A zálogba adás négy év múlva megerősítésre került, és igen tartósra sikeredett. Az ifjabb Gyöngyösi István és Borbála 1707-ben vallott ügyvédet a jászói káptalan előtt, hogy bizonyos, a Gömör vármegyei Csetneken és a szomszédos helyeken fekvő, őket anyai ágon megillető birtokokat és birtokjogokat felderítsen és visszaszerezzen. Ezeket még anyjuk Baranyai Ilona vetette zálogba 1667. május 12-én egy bizonyos Pernyik nevű csetneki lakosnak – közölték.³²

Mit jelent mindez? Egész pontosan azt, hogy az ungi Gyöngyösi István felesége sosem lakott a radvanci lakhelyéhez igen távoli Csetneken, ottani javait jobbnak látta zálogba adni. Magyarán tartós bérleményben kezeltetni. A kontraktust 20 év múlva,

30 NAGY, Gyöngyösi..., i. m., 444.

31 Radvanc, 1705. febr. 5. Gyöngyösy Éva átruházó birtoklevele. Közölve: GyöNGYÖSY, *Adatok...* (1911), i. m., 482.; 1706. jún. 27. GyöNGYÖSY, *Adatok...* (1911), i. m., 213–216. Tanúvallatás Gyöngyösi István baranyai birtokrészéről; 1705. jan. 24. Közölve: NYÁRÁDY Mihály, Debreceni Protestáns Lap, 1925/42, 330–331.

32 NAGY, *Oklevelek...*, i. m., 84–85. (III. sz.)

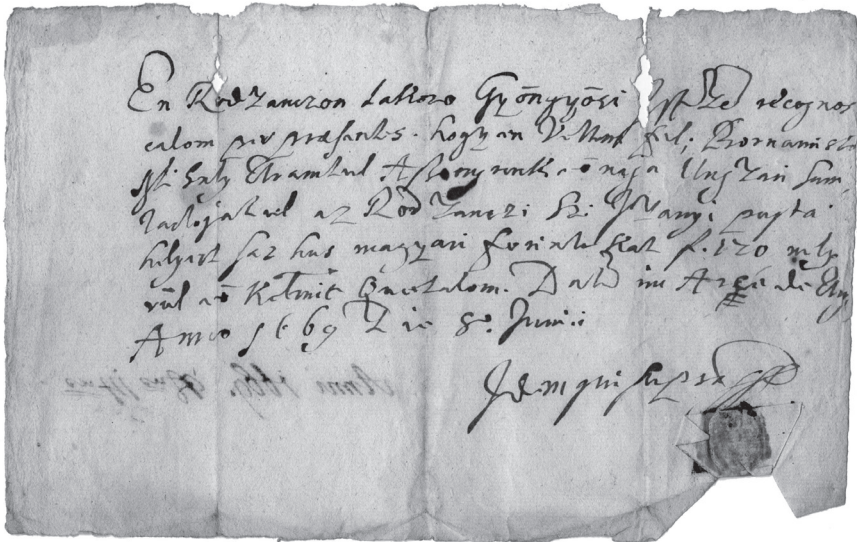
1687-ben megújították.³³ Lejártával 1707-ben két örököse, István és Borbála (és még véletlenül sem Gábor és mondjuk Julianna, vagy Imre és Magdolna, esetleg Zsigmond és Rozália...) kizárólag mint anyai ágon örökölt tulajdont igyekeztek visszaszerezni. Vagyis ha alaposan elolvassuk a forrást, és nemcsak a felületéről halászgatjuk ki a látványos adatokat, megállapíthatjuk, hogy e csetneki javakhoz még Baranyai Ilona férjének, az ungi Gyöngyösi Istvánnak sem volt sok köze. Nemhogy még a költő ezek révén lett volna az Andrásyakkal szerény csetneki társbirtokos, ahogy Nagy Iván vizionálja.³⁴ Egyébként is a költő Gyöngyösi, akinek saját állítása szerint egész öregkorát tönkretette a Nyíró–Máriássy javakért folytatott pereskedés, és aki mint minden magyar nemes szemlátomást élt-halt azért, hogy saját birtoka legyen,³⁵ hogyan adta, hagyta volna a lakhelyén és környéken fekvő javakat zálogban? Az eljárás értelme a korban ugyanis nem annyira a készpénzhez jutás, hanem a lakhelytől távoli birtok kezelésének megoldása volt.

További okozója lehetett a *lapsus*nak, hogy miként Gömör vármegye protokollumaiban egyaránt megtalálhatók voltak a gömöri és a hevesi Gyöngyösi Istvánra vonatkozó, irrattanilag nem elválasztható adatok, megtévesztve Dugonicsot, ugyanúgy keverednek egymással a gömöri és az ungi Gyöngyösiről szólóak a területi érintkezés okán. Nemcsak az Andrásy-levéltárban, hanem a jászói és leleszi káptalan archívumában is. Lépre csalva jó egy évszázad múlva Nagy Ivánt is. E lelőhelyeken ugyanakkor lehetett volna paleográfiai támpontokat találni, hiszen az előbb ismertetett 1663-as *Divisio*

33 Bár a szakirodalom lapjain Baranyai Ilona már az 1660-as évek végén eltávozott az élők sorából, vélhetően még 1687-ben is élhetett. Badics Ferenc élénk képzelőerővel, Baranyai Ilona túlvilágra költöztetésével igyekezett áthidalni az ungi és gömöri kettős család problematikáját: „Gyöngyösi leányai pedig akkor növekedtek föl, mikor atyjok a nádor és özvegye szolgálatában lévén, csak igen ritkán látogathatott el családjához, anyjuk korai elhalálózása után pedig még kevesebb gond lehetett nevelésükre.” Badics az 1663. évi zálogos szerződés nyomán felismeri, hogy az ungi gyerekek hosszú ideig nem jártak Csetneken, még akkor sem, amikor a költő 1697-ben ide költözött, hiszen 1707-ben azt sem tudták, hol fekszenek birtokrészeik. Magyarázata erre felekezeti jellegű: „Bizonyára nemcsak a távolság tartotta vissza őket a látogatástól, hanem talán az is, hogy Baranyay Ilonától származott gyermekei megmaradtak református vallásukban, anyjuk pedig konvertálása után buzgó katolikussá lett, s második házasságából származó gyermekeit ilyenekül nevelte.” BADICS, *Gyöngyösi István élete...*, i. m., 110–111. – Gyöngyösi (soha meg nem történt) katolizálását a szakirodalom leginkább 1670–1671-re, és a Wesselényi-összeesküvést követő megtorlásokkal, karrierszempontokkal magyarázza, nem éppen előnyös színben feltüntetve a költő személyét. Ugyanakkor 1669-es, Széchy Máriához intézett híres levelének már idézett soraiból („Sancte Gyöngyösi”) lehetett volna sejteni, hogy ekkor már biztosan katolikus. És arra is lehetett volna gondolni, hogy négy gyermeke közül ekkor még többen kiskorúak, tehát nem törvényes korúak lehetettek. (Első, sosemvolt házassága évül 1652 szerepel.) Hogyhogy őket nem érintette apjuk felekezetváltása? És ki nevelte őket a messi Ungban, gondoskodott javaik megmentéséről, ha Gyöngyösi hébe-hóba látogatta őket, anyjuk meg meghalt? Elég szembeötlő ellentmondások önmagukban is, amire talán korábban is fel lehetett volna figyelni.

34 NAGY, *Gyöngyösi...*, i. m., 439.

35 MNL-OL MKL Szep. Kam. Lt., Repr., inform. et inst. (E 254); fasc. Mart. 1697, n. 171.; fasc. Apr. 1697, n. 103.: „Ego vero eo libentiori facerem id animo, quo magis desiderarem id tandem aliquando assequi, ut uno velaltero modo possim certum habere finem negotiorum meorum cum praelibatis Dominationibus Vestris iam per quator [!] circiter annos habitorem, ne deberem amplius tam easdem continuis instantiis et quaerelis molestare, quam me ipsum tot fatigiis, curis et expensis onerare, imo plane est haurire”.

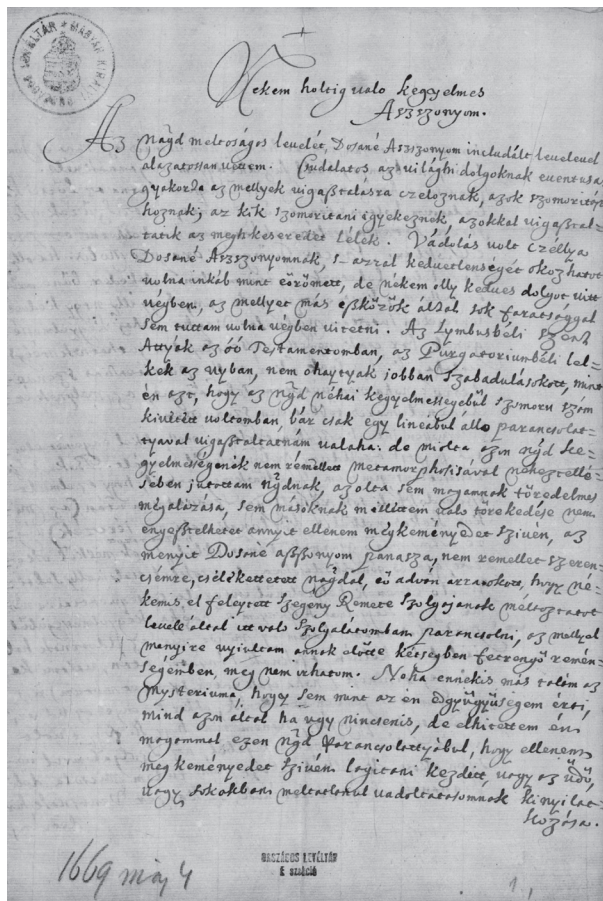
1. kép. Az 1669-es nyugta a leleszi káptalan levéltárából (SNA)

Bonorum Nagy szerint a tanú Gyöngyösi István saját kezű aláírásával és pecsétjével maradt fenn az Andrassy-levéltárban. Ugyanez áll a már korábban előkerült 1669. évi *Recognitionalisra* (nyugtára), amely Nagy szerint a jászói káptalanban található. Ez a forrás a *Divisio Bonorum* mellett az egyedüli közvetlen említése Gyöngyösi radvanci illetőségének.³⁶

Ha meglátásaink helyesek, e két, kivételesen eredetiben fennmaradt dokumentum aláírásainak (és pecsétjeinek) eltérőnek kell lennie a költő Gyöngyösi leveleitől (és pecsétjétől), hiszen nyilvánvalóan az ungi Gyöngyösi Istvántól származnak. Csakhogy Nagy Iván jórészt nem személyesen kutató, hanem a helyi erők segítségével. A közreműködőknek közleménye végén köszönetet is mond.³⁷ A forrásokat paleográfiai szempontból tehát senki sem látta át együttesen. Mindkét irat: az 1663-as *Divisio* és az 1669-es *Recognitionalis* fellelése s itt megfogalmazott kritikánk végső igazolása (netalán cáfolata) az itt szereplő aláírásoknak paleográfiai vizsgálata és a költőéivel való összevetése a bizonyítás kiemelt feladata. Sőt, tulajdonképpen már az egyik forrás is döntő erejű *factumot* jelenthet az argumentáció mellé, meggyőzően bizonyítva az eltérő személyazonosságot. E két doku-

³⁶ NAGY, *Oklevelek...*, i. m., 88 (VI).

³⁷ NAGY, *Gyöngyösi...*, i. m., 448. Meg kell említenünk, hogy Nagy ösztönei megsúgtak valamit arról, hogy az 1669-es nyugta nem illik bele a képbe. Ez ugyanis kifejezetten azt állítja, hogy Gyöngyösi István Radvácson lakik, miközben a költő köztudomásúlag Balogvár kapitánya volt már ekkor. Ám mivel az eredetit nem láthatta, nem tudott kikezdemeregni csapdahelyzetéből. Helyette arra a meglátásra jut, hogy talán a költő apjái lehet az iromány. NAGY, *Gyöngyösi...*, i. m., 446. Badics szerint, láthattuk, a költő gyerekeit látogatta volna meg ekkor...

2. kép. Gyöngyösi 1669-es levele
ex arce Balog (E 204 Missiles)

mentum kivételével az ungi Gyöngyösi István személye belesimul a protokollizált, jogbiztosító, hivatali iratok sűrűjébe. Ha nagyobb számban maradtak volna fenn tőle eredeti, netalán autográf levelek, a kutatás nyilván felfigyelt volna a veszélyre.

A Lőcsén található Andrassy-levéltárban őrzött *Divisio* fellelése egyelőre nem sikerült. A *Recognitionalisé* viszont már igen. Nagy Iván közlésével ellentétben nem a jászói, hanem a leleszi káptalan levéltárában maradt fenn.³⁸ A kézírás egyértelműen

38 Szlovák Nemzeti Levéltár, Leleszi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Acta Iuridica, 1669, fasc. 1, n. 14/48 (Slovenský Národný Archív, Hodnoverné miesto Leles, Acta Iuridica a. 1669, fasc. 1, ur. 14, a. §. 48) (1. kép). Az iratban említett „Asszonyom ő nagysága” minden bizonnyal Homonnai Drugeth Zsigmond felesége, Keglevich Terézia. – A jelek szerint az elődök által a leleszi konvent hiteleshelyi levéltárából származó iratok mind az ungi Gyöngyösire vonatkoznak, a földrajzi közelség ezt elégségesen magyarázza. A jászói protokollum-bejegyzések pedig (egy-két kivétellel) a gömöri, költő Gyöngyösit illetik.

más, mint a költő Gyöngyösi autográfjaié. Az itt mellékelte *facsimilék*ből az olvasó maga is meggyőződhet erről.³⁹

Ki is volt valójában az ungi Gyöngyösi István? A költő Gyöngyösire irányuló kutatásnak hála rengeteget tudunk róla, családjáról, viszonyairól sok szempontból jóval többet és tán izgalmasabbat is, mint a költőről (lásd például az 1672-es nyomozást ellene).⁴⁰ Ezeket az információkat mi csupán egy adattal tudjuk gazdagítani. Az elődök által – érdemtelenül – halhatatlanná tett ungvári nemes úr, aki jó protestánsként az ungvári ecclesia javára is végrendelkezett,⁴¹ nem csupán Homonnai Drugeth Zsigmond *fiscusa* volt 1682-ben,⁴² hanem Vass Gáspár ungvári alispán javaslatára ungvári királyi fiskálisként ért pályája tetőpontjára 1691-ben.⁴³ Kedvező anyagi viszonyait mutatja, hogy tíz évvel később vélhetően ő kérvényezte eladásra a Kamarától a tolcsvai királyi fiskális házát.⁴⁴

39 A másik *facsimile* (2. kép) a *Recognitionalis*hoz hasonlóan ugyancsak 1669-ben kelt, fentebb már említett Balogvárából Széchy Máriaához írt levél (vö. fentebb, 15. jegyzet). A Thaly által pontos lelőhely említése nélkül közölt levelet VÁRKONYI Ágnes hamisítványnak tartotta, és hosszasan érvelt e mellett, vö. *A rejtőzködő murányi Vénusz*, Bp., Helikon, 1987 (Labirintus), 91–104. Az s. k. eredetire még doktoranduszként figyeltem fel az országos levéltárban. Közös, betűhív újraközlését sokáig terveztük Várkonyi Ágnessel, végül nem került rá sor. R. VÁRKONYI Ágnes, TUSOR Péter, *Egy félreértett Gyöngyösi-levél korrekciója: „Megjelenés előtt” megjelöléssel idézi: R. VÁRKONYI Ágnes, „Ha Indiáig bujdosnak is, visszahozzuk őket”: II. Rákóczi Ferenc és a jezsuiták néhány kérdéséhez* = „Nem süllyed az emberiség...!”, *Album amicorum. Szőrényi László LX. születésnapjára*, főszerk. JANKOVICS József, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, Csörsz Rumen István, SZABÓ G. Zoltán, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 1463–1475, 1473, 39. j.

40 BADICS, *Megoldott problémák...*, i. m., 18; Uő, *Gyöngyösi István élete...*, i. m., 59–61. A szerző szerint Gyöngyösi még 1672 őszén eljött Gömörbe: „megszabadulván a zaklatásoktól, s családja ügyeit is elintéztén Ung megyében”; *uo.*, 61.

41 1705. jan. 24. Közölve: NYÁRÁDY, i. m., 330–331.

42 BADICS, *Megoldott problémák...*, i. m., 7.

43 Kassa, 1691. július 14. A Szepesi Kamara levele [az ungi] Gyöngyösi Istvánhoz („Domino Stephano Gyöngyössy”). Ebben arról értesíti, hogy ungvári fiskálissá nevezték ki az ungvári alispán és Vass Gáspár javaslatára. MNL-OL MKL Szep. Kam. Lt., Minutae (Exp. cam.) (E 244), fasc. Iul., fol. 256. (73. cs.). E Gyöngyösi és István fia Ung vármegyei működésének néhány további adata a vármegyei levéltár protokollumaiból: Csűrös Ferenc, *Adalékok Gyöngyösi István és a Gyöngyösi család történetéhez*, ITK, 17(1907), 193–206.

44 „Qualemm domum Tolczvansem fiscalem Egregius Stephanus Gyöngyössy sibi devendendam postulet, ex hocce accluso memoriali suo uberius intelliget Vestra Dominatio. An vero domus eadem Fisco Regio utilis et necessaria, vel vero minus necessaria adeoque vendibilis sit, idipsum nobis non constat. Ac proinde Vestra Dominatio genuinam informationem nobis submittere, si vero vendibilis foret, aestimationem illius transmittat. Etc.” A Szepesi Kamara Homollyai Ferenchez. Fogalmazványa: MNL-OL MKL Szep. Kam. Lt., Minutae Neoregestratae (E 245), n. 259 (17. cs.). Keltezés nélküli, az 1701. év iratai között található, a rávezetett feljegyzés szerint expedálták. A címzett a Szepesi Kamara hegyaljai provizora lehetett. Vö. MNL-OL Szep. Kam. Lt., Repr., inform. et inst. [E 254], fasc. Sept. 1701, n. 31. és 121.; fasc. Oct. 1701, n. 111. és 134. (etc.). Az ügyről további iratot nem találtam, és tolcsvai ház egyik fentebb említett végrendeletben sem tűnik fel. A költő Gyöngyösinek Monokon, az unginak, ha hiteles az adat, Bodrogkisfaludon volt szőlője. Utóbbi esik közelebb Tolcsvához. – Ide kapcsolódóan kell megjegyezni, hogy a Szepesi Kamarához 1697-ben írt négy, kutatásaink során előkerült – és a költőtől szemlátomást eltérő írásképu – levél az 1669-es *Recognitionalis*éhoz képest (betűegyezések, a névírás erős hasonlósága ellenére) is más kéz írásának tűnik. A változást magyarázhatja az időközben eltelt majd harminc esztendő. Esetleg az, hogy

A Homonnai-familiáris, ungvári királyi fiskális Gyöngyösi István és a „magyar Ovidius”, a „gömöri prókátor”, a Wesselényi, Széchy, majd Andrássy familiáris, gömöri alispán Gyöngyösi István két különböző történelmi személy volt. Alakjuk összemossa a magyar irodalomtörténet és történettudomány ironikus, önmagát ismétlő tévedése. A költő eredetét, családját ott kell keresnünk, ahol szinte egész életét leélte, és ahová a korábbi hagyomány joggal kötötte: Gömör vármegyében.

1655-ös gömöri táblabírósági említése előtt egy információnk van róla.⁴⁵ Az 1651/1652-es tanévben ott találjuk a nagyszombati egyetem elsőéves (*Logici*) évfolyamának a városban lakó (*Externi*) hallgatói között, nem mással, mint a későbbi nádor Esterházy Pállal.⁴⁶ Az adat egyszerre szenzációs és szimbolikus. Önmagában már azért is érdekes, hiszen érthetővé teszi, miért is pottyant a nádori birtokadomány a kis gömöri alispán ölébe, s hogy miért állott meg a „méltóságos herceg” a költő „puszta háza” előtt „Jolsvárul visszamentében” „sokáig beszélvén vele” – a régi iskolatárssal.⁴⁷

A Pázmány alapította egyetem látogatása Gyöngyösi István pályáját egyenletes ívre helyezi, identitását egyértelművé, erőssé és magabiztossá teszi: éppen úgy, ahogy költészetéből, életművéből sugárzik. Gyöngyösi István egész életében annak a barokk katolikus művészetnek hiteles képviselője a magyar köznemesség részéről, melynek Esterházy Pál az arisztokrácia oldaláról. Műveltségük közös forrásból táplálkozott, tudásuk, eszményeik és céljaik személyes kölcsönhatásban formálódtak Nagyszombatban. Esterházy Pál a műkedvelő, alkotó mecénás szerepkörében hagyott maga után maradandót.⁴⁸ Gyöngyösi szorgos, mint egyetemet végzett, napi hivatali

még aláírásában sem s.k., tulajdonképpen kérvényszerű levelekről van szó. A „boldog emlékeztű Gyöngyösi János testvér atyámfiaának” kitétel az ungi Gyöngyösi Istvánról közölt adatokkal vág egybe; vö. Gyöngyösi, *Adatok...* (1905), i. m., 206–207. Egyúttal inkább kizárni látszik, mint nem, hogy az ifj. ungi Gyöngyösi Istvánról lenne szó. A költőnek tulajdonítva, „idegen kéz írása” megjegyzéssel kiadva: JANKOVICS József, *Gyöngyösi István Szepesi Kamarához írott leveleiből*, ItK, 108(2004), 692–696; János említése: 1. és 3. sz. Ne hallgassam el közreműködésemet: 1995-ben e levelek fénymásolatait is én adtam át Jankovics Józsefnek. – Ezen újabb, feltételezett, az irodalomtörténet számára azonban már közömbös probléma megoldása: hogy tudniillik nem lehet-e talán itt is szó még két személy kontaminálódásáról, további kutatás feladata. Nem tartom valószínűnek. De miért olvashatjuk azt 1697 augusztusában, hogy Sárospatak közelmúltbeli ostromakor „minden javuktól megfosztattak”? Uo., 1. sz. Az egy évtizeddel későbbi osztozkodás során az ungi család nem tűnik túl szegénynek, a négy évvel későbbi tolcsvai házvétel esetében sem. A választ további kutatásoknak kell keresniük, és ugyanezeknek kell elvégezni a Gyöngyösi László által a legtöbb esetben lelőhely megadása nélkül közlített szövegek nyelvészeti szempontokat is alkalmazó forráskritikai vizsgálatát.

45 Ugyanakkor korábról, 1629-es születési évét leszámítva sem róla, sem családjáról egyelőre nincsen közelebbi támpontunk.

46 *Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635–1701: A nagyszombati egyetem anyakönyve 1635–1701*, szerk. ZSOLDOS Attila, Bp., ELTE, 1990 (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből, 11), 72–73. További adat nincsen Gyöngyösi nagyszombati tanulmányairól. Köszönöm Szógi László szíves tájékoztatását.

47 Levele Koháry Istvánnak, Csetnek, 1699. június 6. Kiadva: THALY, *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor...*, i. m., 331–332.

48 Esterházyra újabban, diákkori hatásokra is figyelemztetve: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás: Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*, szerk. Ács Pál, Bp., Reciti, 2015; KNAPP Éva, „*Volucris rota, vertitur anni*”: Zrínyi Miklós, Listius László és Esterházy Pál szerencse-

munkából élő tisztviselő⁴⁹ költőként túlszárnyalta nagyszombati diáktársát. Ő az első magyar honorácior.

R. Várkonyi Ágnes egyik könyvében *A rejtőzködő költő* címmel külön fejezetet szentelt életrajzának. Szélesebb olvasóközönség számára foglalta szép narratívába a pályáit. Noha e fejezetből egész oldalak kitörölhetők, Gyöngyösi nem rejtőzködő költő többé. Ugyan már „se apja, se anyja, se hazája, se első felesége, se protestánsága” (Jankovics József kesergő szavai), azaz jóval kevesebb adatunk maradt életéről, mégis kevésbé homályosan látjuk, főként pedig értjük azt.⁵⁰

és évszakverseinek poétikatörténeti hátteréhez, ItK, 118(2014), 3–30. Lásd még jelen lapszámban Tüskés Gábor és Knapp Éva tanulmányát Esterházy *Egy csudálatos énekéről*.

49 Legidősebb fia pályája hasonló, mint apjáé. Nagyszombatban egyetemista, majd ő is működött tizedszedőként, végül (udvari) kamarai tanácsosként hivatalnokoskodott. Tizedszedőségére lásd a Szepesi Kamara levelét Gömör vármegyéhez, Galli Andrásához, Gyöngyösi Gábor és Lány Pál tizedszedőkhöz, tizedbehajtás határideje ügyében. Kassa, 1702. szept. 2. MNL-OL MKL Szep. Kam. Lt., Minutae (Exp. cam.) (E 244), fasc. Ian. 1702, fol. 14–15 (111. cs.), fogalmazvány.

50 R. VÁRKONYI, *A rejtőzködő Murányi Vénusz, i. m.*, 81–89.